

Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları*

Sevilay ÖZER**

ÖZET

Ülkenin kalkınmasını köy ve köylünün kalkınması ile birebir ilişkilendiren Demokrat Parti 1950 yılında iktidara gelmiş ve 1950-1960 yılları arasında köylü halkın modern usullerle ekip biçmesini sağlamak adına zirai makineleşme hareketine büyük önem vermiştir. Marshall Planı'nın da etkisiyle söz konusu alanda yapılan yatırımlar kısa süre içerisinde meyvesini vermiş, tarım alanları genişlemiş, üretim artmıştır. Bunların yanı sıra traktörün köylere girişi ile büyüyen ticari tarım büyük çiftçiler lehine gelişmiş tarım emekçisi ve geçimlik tarım yapan ortakçılar, yarıcılar vb. zor durumda kalmışlardır. Çünkü makineleşmeden önce topraklarını köylü halka işleten beyler, ağalar tarımda makineleşme hareketi ile birlikte köylülerin kol kuvvetine ihtiyaç duymaktan kurtulmuşlardır. Böylece Anadolu'nun pek çok yerinde köylerinden kovulmuş toprağı olmayan işsiz kalmış köylüler ortaya çıkmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da köyden kente göç hareketi başlamıştır. Göç hareketlerini tetikleyen bir diğer faktör de zirai makineleşme hareketi ile birlikte köy ve şehir münasebetlerinin artmasıdır. Üretim hacmi aile işletmesinin üstüne çıkan köylü, ürününü şehir ve kasaba pazarlarına getirmek durumunda kalmış, diğer taraftan ise birçok alıcının mahsul satın almak için köye geldiği görülmüştür. Zirai makineleşmenin köye girmesi ile köyde mübadele ekonomisi başlamış ve bazı yeni iş sahaları da açılmıştır.

Bu makalede Demokrat Parti Dönemi zirai alandaki makineleşme hareketi, arşiv belgeleri, istatistiki veriler ve süreli yayınların da katkısıyla incelenerek sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Köy, Köylü, Zirai Makineleşme Hareketi, Göç*

Agricultural Mechanization Movement in Democratic Party Era and its Results

ABSTRACT

Studies on the use of modern agricultural devices and machines in agriculture, which had started at the beginning of Republic, gained a great speed with the effect of Marshall Plan. Democratic Party, which associated the development of country directly with the development of village and villagers, had come to power in 1950 and gave great importance to agricultural mechanization movement between 1950 and 1960 in order to ensure villagers cultivate with modern techniques. Investments in this field brought results in a short time, cultivated areas expanded and production increased. Besides these, commercial investment, which increased with the use of tractor in villages, developed for the benefit big farmers while agricultural workers, partners that make subsistence farming, tenant farmers etc. were stuck in a difficult situation; because while landlords needed them before, with the agricultural mechanization, their hand power in agriculture were no more needed. So, there were many villagers all around Anatolia, who were fired from their villages, who became unemployed and who had no land. As a natural result of this situation, rural-urban migration movement started. Another factor that triggered migration movement was the increase in rural-urban relations which –again- started with

* *Bu makale Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tamamlanan "Demokrat Parti'nin Köylü Politikaları 1946-1960" isimli doktora tezinin III. bölümünde (Demokrat Parti İktidarının Tarım ve Hayvancılık Alanındaki Köylü Politikaları) yer alan Tarımda Makineleşme Hareketi ve Sonuçları başlıklı kısmın gözden geçirilmiş halidir.*

** *Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: sevilayozet07@gmail.com*

agricultural mechanization movement. Villagers, whose production volume exceeded family business, had to bring their products to the markets in cities and small towns, while many sellers went to villages in order to buy crops. Exchange economy started with agricultural mechanization in villages and some new trade circles emerged.

In this paper, it will be attempted to analyze agricultural mechanization movement in Democratic Party era with the help of archive documents, statistical data and periodicals and results will be presented.

Key Words: Democrat Party, Village, Villager, Agricultural Mechanization Movement, Migration

Giriş

Ziraatte makine kullanımını hususu gerçekte Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren köylünün kalkınmasının öncelikli alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu hususta birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Reşat Aktan'ın "*Birinci Zirai Makineleşme Hareketi*" adını verdiği bu devrede Türkiye'ye traktör, orak ve harman makinesi gibi pek çok zirai alet ve makine girmiştir. 1927 tarım sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de bulunan tarım makineleri sayısının 15.711'e ulaştığı bunun 2000 kadarının da traktör olduğu belirtilmekle birlikte tarımda makineleşme hareketi 1929 dünya ekonomik buhranı ile kesintiye uğramıştır. Ziraatin makineleşmeye başlaması ile makinelerin bakımı, tamiri, yedek parçasının temini gibi hususlarda birtakım güçlüklerle karşılaşan ancak başlangıçta nisbeten yüksek zirai ürün fiyatları sayesinde sorunların üstesinden gelmeye çalışan çiftçiler, tarım ürün fiyatlarındaki düşüşle çok zor durumda kalmışlardır. Çünkü ürünlerin fiyatı düşerken akaryakıt vergi bağışıklığının kaldırılması ile yoksullaşan ve satın alma gücü azalan çiftçilerin yeni makine satın almak bir yana eldeki makinelerini bile kullanamaz hale gelerek bir kenara attıkları görülmüştür¹.

Şevket Raşit Hatipoğlu "*Makine Maşatlığı [Mezarlığı]*" başlıklı yazısında ziraatın bir gün tabii ki makineleşeceğini ancak daha elde edilen ürünün değerinde satılmadığı ve çiftçinin pazarda ürününü satmak için yer dahi bulamadığı bu dönemin makineleşme için henüz uygun bir zaman olmadığını dile getirmiştir. Bu durumun köylüdeki yansımından örnek veren Hatipoğlu, Karaman'da kırılan makinesini avlusunun köşesine çeken bir çiftçinin içinde bulunduğu vaziyet karşısında kendini tutamayıp elindeki kazmasıyla makinesini param parça ettiğini belirtmiştir². Sıtkı Yırcalı da Yurt ve Dünya dergisinde yayınlanan makalesinde Meşrutiyetle birlikte az da olsa başlayan, Cumhuriyet Döneminde teşkilatlanıp hız kazanan aynı yardımlardan pulluk dağıtımının tamir imkânsızlığından, tohum ve damızlıkların ise iptidai ekim ve çayır vaziyeti nedeniyle iki üç sene içinde ilk tohumun dejenere olması sonucunda istenen neticeyi veremediğini dile getirmiştir³. Edindiği tecrübeler sonucudur ki Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye ziraatını önce yarayı, basit aletlerle sonraki aşamada ise makinelerle teçhiz etmenin gerekliliği üzerinde durmuştur⁴. 1923 ile 1929 yılları arasında tarımda nispi bir

¹ Reşat Aktan, "Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hadisesinin Ekonomik Analizi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, Mart 1954, s. 37-40. Ayrıca bkz. Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s. 116.

² Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ziraat Âleminden Vakaalar ve Düşünceler*, Dönüm Neşriyat, Ankara 1939, s. 88-90.

³ Sıtkı Yırcalı, "Büyük Köye Doğru", *Yurt ve Dünya*, S.2, Şubat 1941, s. 8.

⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi", *Dönüm*, Yıl. 5, S.1, Ekim 1934 (Birinci teşrin 1939), s. 7. Hatipoğlu'nun görüşlerine katılan Şeyda Ziya da köylünün bu dönemde makineleşmekten daha çok yeni ziraat aletlerine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Şeyda Ziya, "Bizde Ziraat Aletleri Meselesi", *Dönüm*, S.29, Kasım 1934 (İkinci teşrin 1934), s. 200. Hatipoğlu'nun bir diğer eleştirisi teknik ihtisas elemanı

gelişme görülmele birlikte istenilen ölçüde olumlu bir tablonun ortaya çıkmayışının en önemli nedenlerinden biri olarak doğuda hüküm süren derebeylik düzeni⁵ gösterilebilir. Bu dönemde Orta ve Batı Anadolu'da ise ortakçılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ortakçılık ziraat tekniğinin gelişmesine de engel olmuştur; çünkü toprak sahibi ucuz ortakçı emeği varken o günün şartları açısından kullanılması daha pahalıya mal olacak makineleri kullanmayı yersiz olarak görmüştür⁶.

Türkiye'de ziraatin makineleşmesi adına yapılan ikinci girişim 1937 yılında zirai kombinaların kurulmasıyla başlamıştır. 3130 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Zirai Kombina Teşkilatı ile traktör ve tarım makineleri bir araya getirilerek makine parkları oluşturulmuş ve çiftçinin hizmetine sunulmuş, bunun yanı sıra yeni ziraat usulleri çiftçiye öğretilmeye çalışılarak tarlasından daha fazla verim alması sağlanmak istenmiştir⁷. Reşat Aktan bu teşkilatın kurulma sebebini şöyle açıklamıştır:

"...İstihsalin artmasında ziraat makinelerinin rolü gerek halk gerekse devletçe takdir edilmekte idi. Fakat çiftçilerin ilk denemeden canları yandığından makineleşme hususunda zürra arasında bir korku ve ürkeklik hâkimdi. Bu sebeple devlet insiyatifi eline almak, yüksek kapasiteli ve pahalı makinelerin ziraatte kullanılmasını ve büyük küçük çiftçilerin makinelerden faydalanmalarını sağlamak kararını verdi. Bu suretle çiftçiler modern makinelerin üstünlüklerini ve ekonomik bir şekilde kullanılma imkanlarını kendi gözleriyle görmüş ve almış olacak; sürme, ekme, basad gibi mevsimlik ziraat işlerini tamamlamakta sıkıştığı takdirde devlet makinelerinden mâkul ücretler mukabilinde yardımlar görebilecek; bu çiftçiler arasında makine satın almak ve kullanmak kararını verenler bu teşekkülden müsait şartlarla makine satın alabileceklerdi."

Ancak kombinalar yoluyla köylünün modern alet ve makine satın alması teşvik edilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Bu uygulamadan zamanla daha çok nüfuzlu kimselerin yararlanır hale gelmesi çiftçiler arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur⁸. Ayrıca çiftçiye teknik bilgi ve işletme usulleri bakımından büyük bir şey kazandırılmamıştır. Bunların yanı sıra idare makinelerinin seyyar olması, daima yer değiştirmek zorunda kalması zaman kaybına yol açtığı gibi aynı zamanda makinelerin vaktinden evvel harap olmalarına da sebep olmuştur⁹.

II. Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan işe sıkıntısı karşısında pekçok ülke gibi Türkiye'de yeni tedbirler almak durumunda kalmıştır. Esat Bozkaya'nın *"İstihsal Savaşı"*

eksikliğine olmuştur. Çiftçiye yol gösterecek ve ziraatın gelişmesini sağlayacak teknik ihtisas işleri konusunda eğitim almış kişilerin az sayıda olmasını ve yeterli işlevi gösterecek eğitimden yoksun olmalarını eleştirmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, "Ziraatımızda Teknik İhtisas", *Dönüm*, S.29, Kasım 1934 (İkinci teşrin 1934), s. 197. Ayrıca bkz. Şevket Raşit Hatipoğlu, "Ziraatımızın Üç Meselesi", *Dönüm*, S.29, S.29, Kasım 1934 (İkinci teşrin 1934), s. 239.

⁵ İsmail Hüsrev, Türkiye Köy İktisadiyatında 1-Derebeylik Mülkiyeti, 2-Toprak Ağalığı, 3-Kapitalist İşletmeler yahut Kapitalist Çiftlik İşletmesi, 4-Küçük Toprak Mülkiyeti'nden oluşan başıca dört mülkiyet şekli olduğunu belirtmiştir. İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1934, s. 193. İdris Küçükömer de bu dönemde tarımda istenen gelişmenin sağlanamamasının nedenlerinden biri olarak ilkel tarım kesiminde görülen derebeylik benzeri düzenin tasfiye edilememiş olmasını göstermiştir. İdris Küçükömer, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul 2007, s. 151-152.

⁶ İsmail Hüsrev, *a.g.e.*, s. 185-191. Ayrıca bkz. Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984, s. 481-482.

⁷ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Kombinalar*, Ankara 1949, s.8.

⁸ Aktan, *a.g.m.*, s. 40-41.

⁹ "Devlet Çiftlikleri", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.44-45, Eylül 1943, s. 7.

olarak da tabir ettiği bu yıllarda modern vasıtalarla olan ihtiyaç çok daha belirgin hale gelmiştir¹⁰. Ancak alınan tedbirlere karşın söz konusu dönemde ziraatımızın teknik istihsal vasıtalarından yeteri kadar faydalanamamış olduğu görülmektedir. Bu nedenledir ki üründen alınan verim yükseltilememiş bunun sonucu olarak maliyet de düşürülememiştir. Söz konusu dönemde memlekette var olan demir pulluk sayısı 400.000 den aşağı olmamakla birlikte olması gereken asgari sayının 3.000.000 olduğu, yine var olan pulluk adedi 140.000 iken olması gereken sayının 2.000.000 adet olduğu belirtilmiş, mibzer sayısının da 7500 iken en azından bu sayının 50.000'e yükseltilemesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Hükûmet bu amaca ulaşmayı hedeflemiş olmakla birlikte savaş koşullarının etkisiyle zirai istihsal vasıtalarının artırılmasına ilişkin istikrarlı bir politika izleyememiş dolayısıyla bu vasıtalar köylere kadar girememiştir. Diğer taraftan köylü, elindeki makinesi bozulduğu zaman yedek parçasını bulmakta zorluk çekmiş ve bu durum çoğu zaman kendisi için çok külfetli hale gelebilmiştir. Yedek parça sıkıntısının yanında bir de bozulan makineleri tamir edecek ustalıkta kişilerin yetersizliği durumu daha da vahim hale getirmiştir. Yine bu alet ve makinelerin satışı, devlet tarafından bizzat yapıldığı zamanlarda satış fiyatları daha makul iken, özel müteşebbisler tarafından satışa sunulan teknik istihsal vasıtalarına daha fazla kâr elde etmek amacı ile oldukça yüksek fiyatlar uygulandığı görülmüştür¹¹.

Mevcut bu sıkıntılardan ortadan kaldırılması, teknik istihsal vasıtalarını memleketin şartlarına uygun olarak temin etmek ve bunların köylere kadar ulaşmasını sağlamak için Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. 16 Mart 1943'te Koordinasyon kararı ile çalışmaya başlayan bu teşekkül, 1 Temmuz 1944'te 4604 sayılı kanunla "İktisadi Devlet Teşekkülleri" statüsüne bağlanmıştır¹². Bu kurumun oluşturulmasında Millî Korunma Kanunu'nun 42 maddesine dayanılmıştır. Bu maddede "Hükûmet her türlü ziraat aletlerini, makinelerini, vasıtalarını ve malzemelerini, zirai ilaçları lüzuma göre satabilir parasız veya ariyet veya ödünç veya kira mukabili olarak ihtiyacı olanlara tevzi edebilir veya çiftçiye ödünç para verebilir" denilmiştir. Buna istinaden İcra Vekilleri Heyeti Zirai Donatım Kurumu'na her türlü zirai alet, makine ve malzemesini, suni gübreleri, zirai ilaç maddelerini, tohumlukları iç ve dış piyasalardan temin etmek ve bunları imal ve istihsal edip, peşin para ile veya taksitle satmak, bu işler için gerekli olan zirai, sınaî ve ticari teşekkülleri doğrudan doğruya veya dolaylı tesis etmek, işletmek veya bunlarla iştirak etmek vazifelerini vermiştir¹³.

Ziraatın modern alet ve makinelerle yapılmasını sağlamak adına en büyük hamle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayılmacı bir politika izleyen Sovyetlere karşı ABD'nin Türkiye'yi Marshall Planı içine dahil etmesiyle gerçekleşmiştir¹⁴. Zira alınan yardımın önemli bir kısmı zirai alana yatırılmıştır¹⁵. Ziraatın geliştirilmesi için yapılması planlanan

¹⁰ Esat Bozkaya, "Ziraat Aletleri ve Makineleri", *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S.18, Haziran 1944, s. 421.

¹¹ "Zirai Donatım Kurumu", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S. 37, Şubat 1943, s. 1-5.

¹² "Zirai Donatım Kurumu", *İktisadi Yürüyüş*, S.135, 7 Ağustos 1945, s. 12.

¹³ Hazım Atıf Kuyucak, "Türkiye Zirai Donatım Kurumu", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 7. "Zirai Donatım Kurumu Çiftçilere Ziraat Alet ve Malzeme Dağıtmaya Devam ediyor", *Ulus*, 8 Mayıs 1943. Yavuz Abadan, "Köylerimizin Kalkınması", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1944.

¹⁴ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, Haziran 2009, s. 391-393.

¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa büyük bir iktisadi buhran yaşamakta ve iaşe sıkıntısı içerisinde bulunmaktadır. Bu noktada Marshall yardımların büyük oranda zirai alanda kullanılması ile aynı zamanda

işler arasında; ziraatın makineleştirilmesi, iyi kalite tohumların kullanılmasının sağlanması, gübre kullanımı, silo ve soğuk hava depolarının kullanımı, sulama tesisatının inşası gelmektedir. İlk olarak 2000 traktörün ithal edilmesi ile işe başlanmıştır¹⁶.

1. Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi

Marshall Planı ile başlatılan kalkınma hamlesi 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) döneminde büyük ivme kazanmıştır. Karasaban ve öküzün yerine modern zirai makineler kullanılmaya başlanmıştır. 1950'de yapılan ziraat sayımı sonuçlarına göre 2 milyon 300 bin çiftçi ailesinden yaklaşık %22'sinin eşekten başka iş hayvanına sahip olmadığı bilinir iken özellikle 1951 ve 1952 yıllarında zirai istihsal vasıtaları sayısında büyük gelişme olduğu gözlenmiştir¹⁷. Marshall yardımının zirai makineleşme hareketi üzerindeki tesirine ilişkin Adana Çiftçi Birliği Başkanı Fazlı Meto yaptığı açıklamada, "Eskiden beri ziraatı ağı çok motorlaşmış olan Çukurova'nın Marshall Planı'ndan en geniş ölçüde istifade etmiş olmasını gayet tabii görmek lazımdır. Çukurova çiftçisi traktör ve ziraat aletlerini elde etmek imkânlarına malik olur olmaz memleketeye gerek serbest dövizle gerek Marshall Planı yoluyla ithal edilen her türlü teknik vasıtalara en geniş ölçüde talip olmuştur" demiştir. Çiftçinin eline geçen yeni traktör sayısının o gün itibarıyla 1500'ü bulunduğunu belirten Meto, Çukurova çiftçisinin bütün teknik vasıtalarını tamamıyla karşılamaktan çok uzak olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır¹⁸.

İlk etapta Türk köylüsü bu zirai makineleşme hareketine temkinli yaklaşmıştır. Zamanla bu modern makinelerin işlevlerini gördükten ve faydasına şahit olduktan sonra bu konuda onlar da talepte bulunmaktan kaçınmamışlardır¹⁹. Daha Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde Yozgat'ta vali olarak görev yapan İhsan Sabri Çağlayangil, zirai makineleşmenin köye girmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığını anılarında yer vermiştir. Çağlayangil, köylülere "Hadi verin öküzleri satalım, köye ortak traktör alalım" dediğinde köylülerden olumsuz yanıt aldığını, bunun sebebini sorduğunda köylülerin "Öküz benim damımda. İsteddiğimde çıkarırım, istemediğimde çıkarmam. Bir traktörün peşinden bütün köy koşacak" diyerek bu işe razı olmadıklarını dile getirmiştir. Ancak kendisinin yılmayarak dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'a kadar giderek özel idarenin parası olduğunu valilik adına kendilerine traktör verilmesini istediğini ifade etmiştir. Sonuçta Yozgat'a gelen 25 traktörden iki tanesini alarak Sorgun'a gittiklerini belirten Çağlayangil, köylülerin tarlalarını sürdükten sonra köyden çıkacakları zaman köylü halkın "Bırakmayız bu traktörleri" dediklerini ve böylece traktörün Yozgat'a girmiş olduğunu anlatmıştır²⁰.

DP iktidarı süresince ülkeye giren zirai alet ve makine sayısında büyük artış görülmüştür. Bu dönemde artan zirai alet ve makinelere ait sayısal veriler şöyledir:

Türkiye'nin Avrupa'ya bir anbar vazifesi görmesi de amaçlanmıştır. Şemsettin Baykal, "Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi", *Şehirlerarası Ticari Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, Sayı.7-8, Aralık-Ocak 1955, s.7.

¹⁶Refii ŞükrüSuvla, "Türkiye ve Marshall Planı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, No. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 164.

¹⁷ Haluk Cillov, "Türkiye'de Zirai Makinalaşma", *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

¹⁸ "Çukurova'da 1500 Traktör Çahşiyor", *Ulus*, 17 Nisan 1950.

¹⁹ Numan Kırac, "Ziraatımızı Makineleştirmek İçin Yatılan Para Fazla mı?", *Türk Ekonomisi*, Yıl. 11, S.121, Temmuz 1953, s. 234-235. Talip Apaydın Sarı Traktör adlı romanında tarımda makineleşmeyi konu olarak işlemiştir. RamazanKaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 228-229.

²⁰ İhsan SabriÇağlayangil, *Anılarım*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1990, s. 121-123.

Tablo 1. Bazı Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısındaki Gelişme²¹

Makine ve Aletler	1940	1948	1955	1960
Traktör	1.066	1.756	40.282	42.136
Traktör Pulluğu (soklu)	-	1.119	28.842	30.763
Kültivatör	2.744	5.549	10.926	20.088
Çapa Makinesi (tekli)	-	8.022	5.209	12.651
Mibzer (hububat)	11.227	162	7.244	8.343
Bıçer	10.927	14.384	20.713	24.245
Bıçerdöğür	-	268	5.618	5.554
Harman Makinesi	552	430	1.329	2.536
Selektör	253	339	1.163	1.415
Triyör	2.025	2.214	2.752	3.325
Balya Makinesi	287	52	164	375
Ekremöz	13.530	33.080	72.326	71.813
Kuluçka Makinesi	62	37	444	1.259
Motopomp	111	253	10.010	22.557
Pülverizatör	-	22.385	17.142	25.232
Karasaban	-	1.625.398	2.123.750	1.991.259

Ziraatta makineleşme ile ilgili olarak Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı (MSA)²² ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin aralarında ortaklaşa yaptıkları 1948-1952 yıllarını kapsayan bir araştırmanın sonuçlarında yer verilen bilgilere göre, makineleşmenin üretimdeki etkisi; ekim için toprak hazırlamada, ekimde, bakımda ve hasat ile harmanda çok net ortaya çıkmıştır. Makineleşme ile özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde nadasa bırakılan arazinin miktarında önemli ölçüde azalma olmuş, toprağı sürme vasıtaları değişmiştir. Karasabanın yerine büyük ölçüde pulluk, diskaro, kültivatör, vanvey gibi aletler kullanılmaya başlanmıştır²³.

Makineleşme ile toprağın sürülmesi işleminde toprağı işleme derinliğinin arttığı görülmüştür. Yine makineleşme ile çiftçi toprağının en tavlı zamanında ekim işlemini gerçekleştirebilmektedir. Ekim işi mibzerle başlayıp, pulluk veya diskaro ya da vanvey kullanmak suretiyle yapılmaktadır²⁴. Makineleşmenin bir diğer artışı ise tohum miktarında azalmayı sağlamasıdır. Hastalık ve haşerelere karşı mücadelede, toprağın sulanmasında ve yine hububat üretiminde harman makinelerinin kullanılması çiftçilere sağlanan diğer kolaylıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zirai makinelerin kullanılmasıyla

²¹ 50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973, s. 367.

²² İlk adı İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA) olan bu yardım teşekkülü bilahare askeri yardımları da ihtiva etmek üzere Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı (MSA) adını almıştır. Daha sonra da bu teşekkül yerine Amerika Birleşik Devletleri'nin yabancı memleketlerdeki bilumum yardım faaliyetlerini konu olarak alan Dış Faaliyetler İdaresi (FAO) kurulmuştur. *Türkiye'de Zirai Makinalaşma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1954, s. 1.

²³ *Türkiye'de Zirai Makinalaşma*, s. 12-15. 1950-1953 arasında Marshall'dan ve serbestten gelen zirai makinelerin adedi için bkz. *BCA.*, Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22.

²⁴ *Türkiye'de Zirai Makinalaşma*, s. 15-17.

ekim alanlarında görülen artış da dikkat çekicidir²⁵. Numan Kıraç makineleşmenin zirai alandaki etkisine ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Artık herkes biliyor ki zirai kalkınmamız makineleşmenin bir neticesidir. Çiftçilerimiz Ziraat Bankası’nın geniş kredileri sayesinde makineleşmeye cesaret etmiş, işini genişletmiş ve büyük bir başarı sağlamışlardır. Bunda Marshall Planı’nın gösterici ve öğretici ilk rolü de inkâr olunmaz. Türk köylüsü zekası sayesinde bu işte bir ilerilik sezmiş, makine kullanmadaki bilgisizliğine rağmen öküzü, boyunduruğu ve kağız arabasını bırakarak elinin tozuyla bu yağlışe girişmiş ve lastik tekerlekli en modern traktöre binmiştir.”²⁶

Dış basında da Türkiye’deki bu gelişmeler yakından izlenmiştir. İngiltere’de yayınlanmakta olan “Farmers Weekly” adlı ziraat dergisi Türkiye’deki ziraatın inkişafı için yapılmakta olan hamlelerden övgüyle bahsetmiştir. İngiltere’de yayınlanan iki önemli mecmuadan biri olan bu dergide yazan İngiliz ziraat eksper, bir ara Türk köylüsünün makineleşmeyi her çiftçi gibi endişe ile karşıladığını fakat kısa zamanda buna alıştığını ifade etmiştir. Hatta İngiliz eksper, Türk köylüsünün birkaç sene zarfında hayatının değişeceğine yönelik öngöründe bile bulunmuştur²⁷. Herald Tribune’nin yabancı muhabirlerinden Don Cookise bir yabancı gözü ile Türkiye’deki gelişmeleri değerlendirmiş, 1949 yılında Türkiye’de sadece 4000 traktör var iken 1953 yılına gelindiğinde 35 bini aşan bir traktör mevcudu olduğunu söylemiştir²⁸. Hükûmetin köylüye yönelik çeşitli politikalarına da değinen Cook, hükûmetin çiftçinin mahsullerini koruyucu fiyatlar koyduğunu ve onlara makine kullanmayı öğrettiğini dile getirmiştir²⁹.

DP, iktidarda bulunduğu süre içerisinde küçük çiftçinin zirai alet ve makine kullanımını artırmak amacıyla gerekli çalışmaları da başlatmıştır. Ziraat Bankası’nın sınırlı olan kredi imkânları ile küçük çiftçinin teçhizinin mümkün olamayacağını anlaşılmaması üzerine Marshall Yardımı karşılık paralarından ve bütçe tahsisatından 12 milyon liralık bir kısmının bu amaçla döner sermaye olarak kullanılması için plan ve programlar hazırlanmış ve ECA Türkiye temsilcisi ile bu hususta anlaşmaya varılmıştır.³⁰ Diğer taraftan hususi teşebbüslerin imkânlarını genişletmek için 15 Ekim 1951’de belli başlı imalatçı mümessillerin Ankara’da toplanması sağlanarak, katılımcıların kredi, hammadde, vergi muafiyetleri, gümrük himayesi gibi istekleri tespit olunmuştur³¹.

²⁵Türkiye’de Zirai Makinalaşma, s. 23-26. Fadıl Hakkı Sur, “Türkiye’de Makineli Ziraat Mevzuu”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 153.

²⁶ Numan Kıraç, “Ziratte Makineleşmeden Öküzü Dönemeyiz”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 12, S.129, Mart 1954, s. 78.

²⁷ “Türkiye’de Zirai İnkişaf”, *Milliyet*, 15 Mart 1954.

²⁸ 1953 yılı Ağustos ayı itibariyle traktörlerin vilayetlere göre dağılışı çizelgesini gösterir cetvel için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 9, C.25, T.4, 4. Birleşim (13.11.1953), s. 234.

²⁹ Don Cook, “Yabancı Gözü İle Kalkınan Türkiye”, *Zafer*, 31 Ağustos 1953. Fikret Çeltikçi 1951 yılı sonunda hazırladıkları etütte 50 bin traktöre ihtiyaç olduğunu belirttiklerini ancak kaydedilen gelişmeler karşısında bu sayının da yetersiz kalacağını anlaşıldığını dile getirmiştir. Fikret Çeltikçi, “Türkiye’de Traktör”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.11, S.124, Ekim 1953, s. 300.

³⁰ Tarımda makineleşme hareketinden ilk etapta daha çok büyük ve orta çiftçiler yararlanmış. Numan Kıraç, küçük çiftçinin makinenin nimetlerinden yararlanması için Ziraat Bankası kanalıyla müteşebbislere makine edinmelerinin kolaylaştırılmasını bu suretle de bu müteşebbislerin edindikleri zirai makineleri özellikle küçük çiftçinin hizmetine sokmalarının yararına değinmiş ve buna “Ziraat Aletleri Taksiciliği” olarak yorumlamıştır. Numan Kıraç, “Ziraat Aletleri Taksiciliği”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 155-156.

³¹Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya.E12, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9.

12 ve 4 milyonluk olarak iki kalemde toplam 16 milyon liralık projenin tatbiki ile ilk sene 8720 çiftçi ailesinin koşum hayvanı, pulluk, tırmık, kültivatör ve hububat mibzeri ile teçhiz edileceği ve ayrıca tınaz makinesi araba ve orak makinesinin de verileceği hususuna açıklık getirilmiştir. Küçük çiftçiler bu aletleri alırken peşin olarak hiçbir ödemede bulunmayacaklar yalnız borçlanacaklar ve %10 nispetindeki ilk taksiti ilk harmanı müteakip ödeyeceklerdir. 5 taksite bölünmüş olan borçların ödemesinde senelik faiz %2,5 olarak belirlenmiştir. Bu teşvik tedbirleri ile bir taraftan küçük çiftçinin teçhizi sağlanırken diğer taraftan yerli imalata büyük bir iş alanı yaratılmıştır. O gün için memlekette devlet teşekkülleri ve özel teşebbüs tarafından imal edilmekte olan ziraat alet ve makinelerinin içine hayvan pullukları, hayvan tırmıkları, sandıklı mibzerler, dolaplı orak makineleri, triyörler, pamuk mibzerleri, tınaz makineleri, mısır daneleme makineleri, beygir çapaları, araba, selektörler, yayıklar, tazyikli pülverizatörler, göğüs körükleri, toplu pamuk çıkarıcı makineleri, traktör pulluğu uç demirleri, traktör pulluğu diskleri girmektedir. 1951 yılında etütleri tamamlanıp 1952 de imalatına başlanılmış olan ziraat alet ve makineleri ise hububat mibzerleri, gübre müvezzii (mısır ve pamuk) mibzerleri, traktör pullukları, traktör diskaroları, traktör çapaları, traktör mibzerleri, lastik tekerlekli trayerler, pamuk selektörleri ve traktördür³². Tarım Bakanı Nedim Ökmen 28 Mart 1951 tarihinde bir soru önergesine verdiği yanıtta Marshall yardımından ithal edilen zirai alet ve makinelerin tamiri için 42 sabit tamirhane açıldığını belirtmiş, bundan başka 12 adet seyyar tamirhane ile 43 adet de tamir servis arabasının mevcut olduğunu söylemiştir³³.

Tüm bu çalışmaların yanı sıra DP iktidarının yürüttüğü tarımda makineleşme hareketinde birtakım yanlış uygulamalar ile eksiklikler de görülmüştür. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- İthal edilen ziraat makinelerinin, özellikle de traktörlerin model ve marka çeşitliliği
- Traktörle birlikte kullanılacak elverişli tipte ve yeter miktarda ekipman temini
- Pahalı olan kuvvet makinelerine sahip olma gücü olmayan küçük çiftçinin makineleşmesi
- Makineleşmenin bütün unsurları üzerinde eğitim³⁴.

Yedek parça sıkıntısı özellikle CHP'nin DP'ye yönelttiği en büyük eleştiri başlıklarından birini oluşturmuştur. CHP'nin Karataş Ocak kongresinde bir yurttaş bu konudaki eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

“...Tarım aletlerine gelince: Toprağımıza uygun Macar tipi pulluk³⁵ bulunmaz oldu. Bizze verilen Sakarya tipi pulluklar³⁶ işimizi görmüyor. Geçen yıl Kastamonu tipi

³²Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,Dosya.E12, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9. 1948, 1949, 1950, 1951 ve 1952 yıllarında memleketimize girmiş ziraat alet ve makinelerin yıllara göre dağılımı için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,Dosya. E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 74.471.17. Ayrıca bkz. “Zirai Alet İmalatına Hızla Devam Ediliyor”, *Demokrat Köylü*, 12 Eylül 1956.

³³Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi,D.9., C.6, T.1, 57. Birleşim (28.3.1951), s. 48.

³⁴A.G. Levorson, “Türkiye Ziraaatının Makinalaşmasındaki Problemler”,*Ziraat Dergisi*, Yıl.13, S.114, Temmuz 1953, s. 10-11. Ayrıca bkz. Cahit Tanyol, “Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İhtimai Değişmelerin Kontrolü”,*Sosyoloji Dergisi*, S. 13-14, İstanbul 1959, s. 213. Öyleki yedek parça işine biran evvel çare bulunmazsa köylünün makineden büsbütün soğuyacağı dile getirilmiştir. “Traktörlerin Parça İşini İstirap Mevzuu Oldu”, *Ülus*, 14 Eylül 1953.

³⁵Yurdun ziraat bölgelerinde çeşitli tiplerde pulluklar kullanılmıştır. Örneğin, Kastamonu civarında Rudsak tipi döner kulaklı pulluklar, bağcılık bölgesinde Golos ve Oliver pullukları, Adana'da Braban pullukları,

iyidir dediler bize de beherine 45 lira vererek on kadar aldık. Çok zayıf olduğu için biç bir işe yaramadı. Herbalde bundan olacak ki şimdi fiyatını 8 liraya indirdiler. Fakat bu civarda alıcı yoktur. Asıl dersimiz uç demiridir. Biz Halk Partisi zamanında bunları Orman çiftliğinden 30 ve çarşıdan 150 kuruşa satın alıyorduk. Her nedense şimdi Çiftlik bunları satmıyor. Tüccar elinde de 300 kuruşa çıktı. Delinmesi için de ayrıca 50 kuruş veriyoruz. Bir uç demiri ile üç defa bileterek ancak onbeş gün kullanabiliyoruz. Köylüyü kolladığını her zaman söyleyip duran yeni iktidar elinde 30 kuruşluk uç demiri 300 kuruşa çıktı.”³⁷

Haluk Cillov traktör lastiği tedarikinde sıkıntıların mevcut olduğunu söyleyerek bu konudaki eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

“Memleketimizde bir kısım traktörlerden istifade edilememesinin sebebini kısmen, pek çeşitli markaların ithal edilmiş olmasında aramak lazımdır. Nitekim İstatistik Umum Müdürlüğü sayımına göre Türkiye’de halen birbirinden farklı tam 90 çeşit marka traktör faaliyette bulunmaktadır. Bunlar arasında Amerikan traktörleri ekseryette bulunmakla beraber Avrupa menşeli olanlar ve hatta bir miktar da Rus traktörü mevcuttur. Bunların tek mil yedek parçaları yeknesak olmadığından, istifade imkânları çok zorlaşmaktadır. Bu bakımdan bazı kimseler Anadolu’nun birçok makine mezarlığı haline geldiğini ifade etmektedirler. Binaenaleyh, memleketimizde zirai istisali artırmak isterken bu yolda sarf edilmesi gereken gayretleri en ufak teferruatına kadar hesap etmek ve girişilen icraatın uzun vadeli inikâslarını düşünmek icap edecektir.”³⁸

Başbakan Adnan Menderes memleketin traktör mezarlığına dönüşeceğine yönelik eleştirilere şöyle cevap vermiştir:

“1945’te bu memlekette 11 bin motorlu nakil vasıtası vardı³⁹. Bugün ordu ile beraber memlekette 80 bin nakil vasıtası mevcuttur. Fakat bunların tamirlerinin ne olacağı sorulmuyor, memleket otomobil mezarlığı olmuyor denmiyor. Otomobillerin yanı başında su motorları ve diğer makineler de vardır. Bunlar da bahis mevzuu edilmiyor. Yalnız traktör üzerinde duruluyor. Çünkü otomobili şehirli, traktörü ise köylü kullanır. Hâlbuki Türk köylüsünün bunu söyleyenlerce, aklı hiçbir şeye ermez. Hakikat ise hiç de öyle değildir. Türk köylüsü traktörü kullanmasını en mükemmel surette bilmektedir. Ne çabuk öğrendi? Ne çabuk 40 bin traktörü kullanabilir hâle geldi? Biz öteden beri Türk milletinin siyasi içtimai olgunluğu kadar zekâ ve dirayetine inanmış insanlarız. Bence hayret edilecek nokta, memleket

Konya’da Kartal markalı Macar pullukları bu çeşitlere örnek gösterilebilir. “Ziraat Aletleri ve Makinaları”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 18,15 Haziran 1944, s. 422.

³⁶ Sakarya tipi , memlekette imal edilen pulluklar arasında en rağbet görenlerden biridir. Hamit Demirtaş, “Zirai Kalkınmamızda ve Zirai Mahsullerimizin Artırılmasında Ziraat Makinaları ve Traktörlerin Önemi”, *Çiftçi*, Yıl.3, C.3, S.33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 28.

³⁷“Köylü, Yol, Köprü, D.D.T. İstiyor”, *Ulus*, 14 Nisan 1952. Benzer haberler için bkz. “Traktörlerin Parça İşi İstirap Mevzuu Oldu”, *Ulus*, 14 Eylül 1953. “Traktörlerimiz İşe Yaramaz Halde”, *Ulus*, 26 Mart 1956.

³⁸ Haluk Cillov, “Türkiye’de Zirai Makinalaşma”, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

³⁹ 1950’de 32.564 olan motorlu kara nakil araçlarının sayısı 1960’da 114 208’e yükselmiştir. Bu dönemde taşıt cinsleri açısından en hızlı artış 4.2 kat ile otomobilde gerçekleşmiştir. Bunu 3.7 kat ile kamyon ve kamyonet, 2.9 kat ile otobüs, minibüs takip etmiştir. Yalçın Acar, *Tarihsel Açardan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1991, s. 103.

girmekte olan ziraat aletlerini bu nasırlı ellerle Türk köylüsünün liyakatle kullanmasıdır."⁴⁰

1960 Ziraat Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında CHP Meclis Grubu adına söz alan Uşak Milletvekili Avni Ulaş'ın ziraatta kullanılan birçok malzemenin bulunmadığına yönelik getirdiği eleştiriyi DP'li Bursa Milletvekili Sadettin Karacabey oldukça sert bir üslupla yanıt vermiştir: *"Arkadaşım zirai maddelerden bilhassa çiftçilikte kullanılan birçok malzemenin bulunmadığından şikâyet etti. Bunun günahı kimdedir arkadaşlar? İktidar olarak senelerce bu memlekette bir uç demiri yapmış mıdır ki, bugün bizden hesabını istiyor? (Soldan, bravo sesleri) Ben saçlarını çiftçilikte ağartmış bir insan olarak arz edeyim ki, 1950 den evvel bu memlekette en ziyade ihmal edilmiş bir saba varsa o da çiftçiliktir. Buna rağmen şimdi bizden hesap sormak istemeleri hakikaten şaşılacak bir haldir.*"⁴¹

Zirai makineleşme hareketine ilişkin yedek parça ve tamirhane eksikliği olduğuna dair getirilen eleştirilere Advîye Fenik ise Zafer gazetesinde yazdığı yazı ile şöyle cevap vermiştir. *"İlk acemilik bu, olur. Kuluçka tavuk bile ilk civcivleri çıkardığı zaman bazısını yanlışlıkla ezer öldürür ama sonra civcivler büyümeye başladıkça tehlikede ortadan kalkar.*"⁴²Bu noktada DP'nin zirai makineleşme alanındaki eksik ve yanlış uygulamalarını Advîye Fenik gibi yorumlamanın çok iyimser bir bakış açısı olduğunu belirtmekle beraber 1950-1960 yılları arasında zirai makineleşme hareketinde katedilen ilerleme de kabul edilmelidir.

2. Tarımda Makineleşmenin Sonuçları

2. 1. Ekim Alanlarının Genişlemesi

Türkiye'de 1950 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre ekilip dikilen bir kilometre kare ziraat arazisine 215 çiftçinin düştüğü belirtilmiştir. Bu sayı Avrupa'nın en yüksek zirai nüfus yoğunluğuna sahip ülkeleriyle bile karşılaştırıldığında oldukça yüksek kalmaktadır. Zira Almanya'da 91, İngiltere'de 83, Belçika'da 98 çiftçinin bir kilometre kareye isabet ettiği düşünülünce Türkiye'nin bu alandaki geriliği apaçık ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenden dolayıdır ki Türkiye'de entansif tarımın yoğunlaştırılması yanında yeni ekim alanlarının açılması da bir o kadar önem taşımaktadır⁴³. Tarımda makineleşme hareketinin bir getirisi olarak 1950-1960 döneminde ekili alan oranı %18,7'den %29,9'a çıkmıştır. 1960 yılına gelindiğinde ekim alanları doğal sınırlarına ulaşmıştır⁴⁴.Daha önce de bahsedilen Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ortaklaşa yaptıkları çalışmanın sonucunda ekim alanlarının genişlemesine ilişkin şu bilgi verilmiştir:

"Burada iki nokta üzerinde durmak icap ediyor. Bunlardan birincisi örnek köylerin hemen yarısında bu zamana kadar boş yatan tarlaların son yıllarda ziraata alınması hadisesidir. Anadolu şartlarına göre, bir yıl ekilip bir veya iki yıl kadar terk edilen tarla boş yatıyor telakki edilmemekte ve ancak herhangi bir vesile ile üç veya daha fazla sene işlenmeyen tarlalar boş sayılmaktadır. Muhtelif bölgelerde hangi sebeplerle

⁴⁰"Başvekil İktisadi Vaziyetimizi İzah Etti", *Milliyet*, 20 Şubat 1953.

⁴¹*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27.2.1960), s. 832.

⁴²"Traktör Ziraat İşçisini Aylak mı Bıraktı?", *Zafer*, 3 Mayıs 1953.

⁴³ Franz Heske, *Türkiye'de Orman ve Ormancılık*, (Tercüme Eden: Selahattin İnal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1952, s. 48.

⁴⁴ Oya Köymen, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 16.

tarlaların boş bırakıldığı hususunda esaslı araştırmalar yapılmış bulunmamakla beraber, en fazla rastlanılan sebebin yeter derecede çeki kuvveti bulunmaması olduğunu tahmin etmekteyiz. Son zamanlarda traktörlerin köye girmesi ile çeki kuvvetinin artması eskiden işlenmeyen bu tarlaların işlenebilmesini mümkün kalmış, denilebilir. Diğer taraftan ziraat mahsulleri fiyatlarının aynı devre zarfında elverişli olması da eskiden ekonomik olarak işlenmeyen bazı marjinal arazinin işlenmesini iktisadi bir hâle getirmiş olabilir. Bu sonuncu mülahaza bilhassa hububat sabaaları için ehemmiyetli bir mahiyet almaktadır. Bununla beraber, birinci sebebin yani yeter derecede motor kuvveti elde etmenin bu arazinin ziraata alınması hususunda daha ehemmiyetli bir rol aldığı kanaatinde bulunmaktayız..."⁴⁵

Tablo 2. 1945-60 Yılları Arasında İşlenen Arazi⁴⁶

Yıllar	İşlenen Saha (1000 ha)		
	Ekim	Nadas	Toplam
1945	8 044	4 620	12 664
1946	8 413	4 680	13 093
1947	8 902	4 673	13 575
1948	9 477	4 423	13 900
1949	8 990	4 274	13 264
1950	9 868	4 674	14 542
1951	10 600	4 672	15 272
1952	11 775	5 586	17 361
1953	13 021	5 791	18 812
1954	13 208	6 408	19 616
1955	14 205	6 793	20 998
1956	14 556	7 897	22 453
1957	14 392	7 769	22 161
1958	14 764	8 001	22 765
1959	15 020	7 920	22 940
1960	15 305	7 959	23 264

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere tarımda makineleşme hareketinin en belirgin sonucu tarım alanlarının genişlemesinde görülmüştür. Ekilen arazi 1950 yılında 9.868.000 hektarken %55 artarak 1960 yılında 15.305.000 hektara ulaşmıştır. Aynı dönemde nadas arazisi 4.674.000 hektardan %70 artışla 7.959.000 hektara çıkmıştır. Toplamda 14.542.000 hektar olan işlenen saha %60 artışla 23.264.000 hektar olmuştur. İstatistikî veriler ve yapılan araştırmaların sonucunda tarımda makine kullanımının ekim alanlarını oldukça genişlettiği tartışılmaz bir hakikat olarak ortadadır.

2.2. Üretimde Artış

Ziraatın makineleşmesinin bir diğer önemli sonucu üretimde görülen artıştır. Özellikle belli başlı zengin istihsal bölgelerinden biri olan Çukurova Bölgesi, üretimdeki artışa en

⁴⁵Türkiye'de Zirai Makinalaşma, s. 47.

⁴⁶Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964, DİE, Ankara 1965, s. 3.

güzel örnektir. Bu bölgede köylü, makine ile sürülen ve ekilen araziden %25 nispetinde daha fazla ürün almıştır⁴⁷. Ürün bazında en yüksek artış Türkiye ihracatında ilk sırayı alan hububatta görülmüştür⁴⁸.

Memleketin %80'ini teşkil eden köylü halkın karasabandan kurtularak makineli ziraat yapma yolunda son senelerde gösterdiği büyük hamleler ve bunu takviye için hükümetçe alınan kararlar hububat istihsalinin artmasında başlıca rolü oynamıştır⁴⁹. 1953 yılına gelindiğinde buğday üretiminde belirgin olarak kendini gösteren artışla dünya piyasalarında hububat ihracatçısı olarak dördüncülüğe eriştiklerini belirten DP iktidarı, Türkiye'nin buğdayını dışarıdan almak zorunda kaldığı yılları hatırlatarak eski iktidara göndermede bulunmuştur. İstihsal hacminin üç sene öncesine nispetle %100 arttığı ve ithalat ve ihracatın da buna paralel yükseldiği ifade edilmiştir.⁵⁰

Avusturyalı İktisatçı S. Finger, Viyana'da yayınlanan "Die Industrie" dergisinin 52. sayısında, Türkiye'deki iktidarın ziraat sektörüne verdiği önemi anlatmış ve bu çerçevede zirai istihsalde gerek buğday ve gerekse pamuk ve şeker pancarında büyük artışlar kaydedildiğini ifade etmiştir⁵¹. Amerikalı uzmanlar DP'nin makineleşme, yeni arazilerin ekime açılması, fiyat politikası gibi tarımın gelişmesine yönelik uyguladığı bu çok yönlü politikalarını "Yeşil Devrim" olarak adlandırmışlardır⁵².

Tablo 3. Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi(1000 ton)⁵³

	1925	1939	1950	1960
Hububat (Toplam)	3.496	8.161	7.772	15.215
Buğday	1.075	4.192	3.872	8.450
Arpa	1.252	2.275	2.047	3.700
Çavdar	116	405	443	700
Yulaf	165	280	316	530
Mısır	523	636	637	1.090
Pirinç	30	52	51	110
Diğerleri (Toplamı)	335	321	406	635
Bakliyat	197	356	365	640
Başlıca Sınai Bitkiler				
Pamuk	76	64	118	176
Tütün	48	65	93	139
Şeker Pancarı	601	635	855	4.385
Patates	73	260	605	1.400
Yağlı	-	221	341	552
Tohumlar(Toplam)				

⁴⁷"Çukurova'nın Ziraat Savaşı", *Zafer*, 3 Kasım 1950.

⁴⁸Habil K. H. Olsen, "Hububat Müstahsili Olarak Türkiye", (Çev. A. Fethi Açıl), *Çiftçi*, Yıl. 10, C.10, S. 116, Mayıs 1955, s. 343.

⁴⁹"Zirai Sahada Seferberlik", *Zafer*, 17 Nisan 1952. Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.141.

⁵⁰Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22.

⁵¹"Türkiye'deki İktisadi Kalkınma Övülüyor", *Zafer*, 14 Şubat 1954.

⁵²Ali Esen Minkari, *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992, s.44.

⁵³*Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 45.

Yaş ve Kuru Meyveler Toplam	1.156	1.998	1.998	3.570
Zeytin	156	326	265	428
Narenciye Toplamı (Bin Adet)	264	515.687	320.833	2.283.038

1950 ile 1960 yılları tarım ürünleri üretimi karşılaştırıldığında üretimde görülen artış oldukça dikkat çekicidir. Bu on yılda hububat %95, bakliyat %75 artış göstermiştir. Bu dönemde üretim artışı ile dikkat çeken ürünlerden şeker pancarında dört kat, narenciye de ise altı kat artış görülmüştür. Ancak bu noktada en çok eleştirilen husus var olan üretim artışının daha çok ekim alanlarının genişlemesiyle ilişkili olduğuna yöneliktir. İsmail Cem, bu dönemde artan kimyasal gübre ve ilaç tüketimine karşın hektar başına verimin yükselmediğini ya da çok az yükseldiğine işaret etmiştir⁵⁴. Haluk Cillov ise İsmail Cem'in söylediklerinin aksine zirai makineleşme hareketi ile birlikte zirai istihsal randımanının arttığına ilişkin bilgiler sunmuştur. 1948 ile 1952 yılları arasında makinesiz ziraatta hektar başına 1290 kilo buğday alındığı halde makineli ziraatta bu miktarın 1636 kiloya çıktığını, pamukta ise makinesiz ziraatta hektar başına 259 kilo alınırken makineli ziraatta bu rakamın 366 kiloya yükseldiğini belirtmiştir⁵⁵.

DP iktidarı 1949 yılında 7.525.400 hektar olan hububat ekim sahasını 1950 de 8.244.000 hektara, 1951'de 8 milyon 805 bin hektara, 1952 yılında da 9 milyon 910 bin hektara çıkarmıştır⁵⁶. Bu dört yıl zarfında hububat istihsalinde ekim sahalarına paralel bir gelişme görülmüştür. 1949 yılında 5 milyon 348 bin ton olan istihsal, 1950'de 7 milyon 764 bin tona, 1951'de 10 milyon 679 bin tona, 1952 yılında da 12 milyon 291 bin tona çıkarılmıştır. Bu rakamlar birbiriyle mukayese edildiğinde 1952 senesi hububat ekiliş sahası 1951'e nispetle %12, 1950 yılın nispetle %20 oranında bir artış kaydetmiştir. Yine 1952 yılındaki hububat istihsal miktarı 1951'e nazaran %39, 1950'ye nazaran da %48 nispetinde bir artış göstermiştir. Bu oranlardan hububat istihsalindeki artışın sadece ekim alanıyla sınırlı olmadığı, modern ziraat usullerinin kullanılmasıyla da ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır⁵⁷. Yani eleştirildiği gibi üretimdeki artış sadece ekim alanlarının genişlemesine bağlı değildir. Keza zirai mücadele alanında yapılan çalışmalar, tohum kalitesinin artırılmasına yönelik yapılan uygulamalar, sulama alanında kaydedilen başarılar gibi benzeri diğer faaliyetler değerlendirmeye alındığında ürün artışının salt ekim alanlarının genişlemesine bağlı tutulmasının çok gerçekçi görünmediği de hatırlatılmalıdır.

⁵⁴İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 391.

⁵⁵Haluk Cillov, *"Türkiye'de Zirai Makinalaşma"*, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

⁵⁶1949-1950 yıllarında hariçten 452.000 ton hububat ithal ederken 1951-1953 yılları arasında 2.209.000 ton hububat ihraç edilmiştir. "Milli Kalkınmamızın İnkişafında Toprak Mahsulleri Ofisinin Rolü", *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.2, Temmuz 1954, s.32.

⁵⁷"Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar", *Zafer*, 24 Ağustos 1952. Ayrıca bkz. "Zirai Sahada Son Gelişmeler", *Zafer*, 28 Ağustos 1953. "Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi", *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.7-8, Aralık-Ocak 1955, s. 7. "Zirai İstihsal Sahamız Her Yıl Daha Genişliyor", *Milliyet*, 13 Nisan 1953.

2.3. Köyden Kente Göç

Makineleşme ve hızlı nüfus artışı ile beraber köylerden kentlere göç başlamıştır. 1950 yılında 20.947.188 olan toplam nüfus, 1960 yılına gelindiğinde 27.754.820'ye ulaşmıştır⁵⁸. Nüfus artışıyla⁵⁹ beraber tarımda makineleşmenin özellikle de traktörün girişi, üretimi artırmıştır. Bunun sonucunda büyüyen ticari tarım büyük çiftçiler lehine gelişmiştir. Traktörün tarımda yer almasıyla birlikte tarım emekçisi ve geçimlik tarım yapan ortakçılar, yarıcılar vb. zor durumda kalmışlardır⁶⁰.

Makineleşme ile birlikte yeni arazi satın alma ihtiyacı doğmuştur. Yeni toprak satın alan çiftçiler daha çok kendi köy hudutları içerisinde olmakla birlikte başka köy sınırları içerisinde de toprak satın almışlardır. Bu toprakların daha önce kimler tarafından işletildiği araştırıldığında, Ege ve Marmara'da kiracılıkla, yine Ege ve Güneydoğu Anadolu'da ortakçılıkla, Orta Anadolu'da sahibi tarafından işletilen araziler olduğu tespit edilmiştir. Mülkiyetteki bu genişlemenin daha çok küçük mülkiyet aleyhine işlediği tespit edilmiştir⁶¹. Diğer taraftan makineleşmeden önce topraklarını köylü halka işleyen beyler, ağalar; tarımda makineleşme hareketi ile birlikte artık köylülerin kol kuvvetine ihtiyaç duymaktan kurtulmuşlardır. Böylece Anadolu'nun pek çok yerinde köylerinden kovulmuş, toprağı olmayan işsiz kalmış köylüler ortaya çıkmıştır. Bu topraksız köylüler ile ağalar ve beyler arasında başlayan çatışma daha çok doğu illerinde kendini göstermiştir⁶².

Bu dönemde sadece tarımda değil ulaşım aracı olarak da kullanılmaya başlanılan traktörün köye girişi ile ilgili pek çok yazı yazılmıştır. Yaşar Kemal "*Çukurova'da Traktör Oburluğu*" başlıklı yazısında köylülerden ihtiyacı olanında olmayanın da traktör aldığını bir köylüyle girdiği diyalogu anlatarak ortaya koymaya çalışmıştır. Yine bu yazısında makineleşme nedeniyle işsiz kalmış olan bir köylünün anlatımına yer vermiştir: "*Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiçbir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurova'da topraksız insan yaşayamaz. Her işi makine yapıyor. Bizde traktör sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu böyle giderse çoluk çocuk hep aç öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe evsiz de kalacağız.*"⁶³

⁵⁸İstatistikî Göstergeler 1923-2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2003, s. 6.

⁵⁹ 1945-1950 döneminde doğum oranlarının artması ve ölüm oranlarının azalması sonucunda nüfusumuz hızlı bir şekilde artmıştır. II. Dünya savaşı sonrası evlenenlerin çoğalması, doğum oranlarının yükselişi ile birlikte harp yıllarında yokluğu çekilen ilaçların temin edilmesiyle ölüm oranları azalmış ve neticesinde nüfusumuzda yükselmiştir. Feridun Merter, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Gelişmeler*, Ankara 1990, s. 80.

⁶⁰ Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz. Richard D. Robinson, "Türkiye'de Traktörün Köy Hayatına Tesirlerine Ait Bir Araştırma", (Çev. Turan Güneş), *Çiftçi*, Yıl.11, C.XI, S.132, s. 508. *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 69.

⁶¹ Köymen, *a.g.m.*, s. 18.

⁶² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1950-1964*, C.III, Remzi Kitabevi, 2000, s.151-152. Ayrıca bkz.Cem, *a.g.e.*,s. 391.

⁶³TevfikÇavdar,*Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*,C. II, İmge Yayınevi, Ankara 2004, s. 55-56. M. Tuncer, "Toprak ve İskân Meselelerinin Halli Yolunda", *Yeni Asır*, 23 Aralık 1951. Cahit Tanyol 50 köyde yaptığı inceleme ve çalışmalar sonucunda traktörün köylerin nüfus artışı ve azalışında kesin bir rolünün olduğuna ilişkin bir hüküm vermenin mümkün olmadığını söylemiştir. Bazı köylerde traktörün girmesi ile iş sahasının az da olsa genişlediğini, ekilmemiş arazinin işletildiğini ve bu durumun nüfusun çoğalması neticesini verdiğini, diğer taraftan efendi ve ağa köylerinin önemli bir kısmında ise traktörün girmesi ile topraksız köylülerin açıkta bırakıldığını ve böylece köyden kente göçün başladığını ifade etmiştir. Tanyol, *a.g.m.*, s. 205.

Makineleşmenin yanı sıra tarımdaki toprakların dengesiz dağılışı ve toprakların çok parçalanmış olması da köyden kente doğru olan göç hareketlerinde itici gücü oluşturmuştur⁶⁴. 1950 ile 1960 yılları arasında köy ve kent nüfusundaki değişim aşağıdaki tablodanet olarak ortaya konmuştur.

Tablo 4. 1927-1960 Kır ve Kent Nüfusu⁶⁵

Yıl	Toplam (1000)	Kır		Kent	
		(1000)	(%)	(1000)	(%)
1927	13 648	11 412	84	2 236	16
1935	16 158	13 474	83	2 684	17
1940	17 821	14 618	82	3 203	18
1945	18 790	15 348	82	3 442	18
1950	20 947	17 037	81	3 910	19
1955	24 065	18 640	77	5 425	23
1960	27 755	20 447	74	7 308	26

Yahya Tezel, 1948 yılında başlayan makineleşme politikası ile kentlere göçün hızlanmasını olumlu olarak değerlendirmiş ve bu sayede sanayinin ihtiyacı olan işgücünün karşılandığını dile getirmiştir. Diğer taraftan makineleşme ile tarım alanlarının genişlediğini ve bu durumun doğal sonucu olarak otlak ve meraların daraldığını belirtmişse de bunun kaçınılmaz bir sonuç olduğunu çok fazla büyütülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte bu makineleşme programının birbirini bütünlenecek şekilde uygulanmadığını, aceleye getirildiği söylemekten kaçınmamıştır⁶⁶.

1950 yılında Dünya Bankası heyetinde bulunan Nicholls da makineleşmenin Türk köylüsünün ihtiyacına cevap vermediğini ifade etmiştir. Ona göre Türk köylüsü ortalama kırk ile altmış dekar toprağa sahiptir ve bu oran makineleşmeyi işlevsel olarak etkin kılmak için oldukça yetersizdir. Onun yerine yoğun emek kullanımına dayanan tarım bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik bir politikanın Türkiye'nin koşullarına daha çok uygun olacağına dikkati çekmiştir⁶⁷. Kemal Karpat ise tarımda makineleşme hareketi ile ilgili olarak, bir kısım toprak sahiplerinin bundan yararlandığını buna karşın geniş halk kitlelerinin ihmal edildiğini söyleyerek konuya eleştiri getirmiştir⁶⁸. Bu konuya yorum getirenlerden Muzaffer Sencer de bu görüşü desteklemiştir. Sencer, DP iktidarının uyguladığı politikalar sonucu kapitalist toprak burjuvazisinin güçlendiğini buna karşın küçük ve yoksul köylünün uzun vadede mülksüzleştiğini belirtmiştir⁶⁹.

⁶⁴ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972, s. 37.

⁶⁵ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, s. 252.

⁶⁶ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 376.

⁶⁷ Tezel, *a.g.e.*, s. 375. Wilhelm von Flügge'de özellikle Orta Anadolu'daki zirai işletmelerini örnek göstererek tarımda makineleşmede bölgesel özelliklerin dikkate alınmasının önemine değinmiştir. Wilhelm von Flügge, "Orta Anadolu'da Zirai İşletme Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S.1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 122-144.

⁶⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996, s. 249.

⁶⁹ Muzaffer Sencer, *Türkiye'deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul 1971, s. 234.

Richard D. Robinson “*Turkey’s Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization*” başlıklı makalesinde ürettiklerini dünya pazarında satmak ve yabancı para kazanmak isteyen bir ülkenin çiftçilikte makineleşmeye geçmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu ortaya koymuştur. Köy ekonomisinden daha üst seviyelere çıkmak isteyenler için bunun bir gereklilik olduğunu fakat bu durumda belli ölçüde insan gücünün saf dışı bırakılacağına değinmiştir. Türkiye örneğini bu çerçevede ele alan Robinson, Türkiye’de traktörlerin sadece yarısının kullanıldığını belirtirken diğer yandan da makineleşme yoluyla işinden olan her 10 çiftçiden bir ya da iki tanesinin şehre göç etmeden tarım dışında iş bulabildiğini kalan 8 aile ya da 40 nüfusun şehre göç etmek durumunda kaldığını işaret etmiştir⁷⁰.

Göç hareketlerini tetikleyen bir diğer faktör de ziraatta makineleşme ile birlikte köy ve şehir münasebetlerinin artmasıdır⁷¹. Üretim hacmi aile işletmesinin çok üstüne çıkan köylü, ürününü şehir ve kasaba pazarlarına getirmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan birçok alıcının da mahsul satın almak üzere köye geldiği görülmüştür. Yine akaryakıt, yedek parça ve diğer işletme malzemesi tedariki ve tamiri için şehre gelen köylünün şehirle olan ilişkisi daha sıkı bir hal almıştır. Bu durumun bir başka göstergesi ise köylerde bakkal dükkânlarının, fırınların, kahvehane, berber gibi dükkânların açılmasıdır. Zirai makineleşmenin köye girmesi ile köyde mübadele ekonomisi başlamış ve bazı yeni iş sahaları açılmıştır⁷². Cavit Orhan Tütengil köyden kente göç olgusunu, köyün iticiliği ve şehrin çekiciliği bağlamında birlikte değerlendirmenin önemine dikkat çekerek açıklamaya çalışmıştır. Sayıca az olan varlıklı köylüler için şehrin çekiciliğinin (ulaştırma kolaylığı, basın ve yayın araçları gibi), yüz binleri bulan yoksul köylüler için ise iş umudunun bu göç olgusunun esasını oluşturduğunu belirtmiştir⁷³. Görüldüğü üzere zirai makineleşmenin köyden kente göç hareketleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak hatırı sayılır bir etkisi olmuştur.

Sonuç

Zirai istihsalı artırmanın en etkili yolu olan zirai alet ve makine kullanımı, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Türkiye’de üzerinde durulan en önemli konulardan biri olmuştur. Aşar Vergisi’nin kaldırılması, zirai kredilerin artırılması ve beraberinde modern istihsal vasıtalarının çiftçi ile buluşmasını sağlamak adına başlatılan, Reşat Aktan’ın “*Birinci Zirai Makineleşme Hareketi*” adını verdiği bu dönem 1929 yılında bütün dünyayı saran ekonomik buhran nedeniyle kesintiye uğramıştır. 1930’lu yılların ikinci yarısında Zirai Kombinaların kurulmasıyla birlikte ziraatin makineleştirilmesi için yapılan çalışmalar yeniden yoğunluk kazanmıştır. II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan iâşe sıkıntısı zirai makineleşmenin önemini daha da artırmış, bu dönemde çiftçinin ihtiyacı olan zirai alet ve makine kullanımını temin etmek amacıyla Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. Ne var ki çalışmalar yedek parça sıkıntısı ve teknik eleman eksikliği nedeniyle çok başarılı

⁷⁰ Richard D. Robinson, “Turkey’s Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization”, *The Public Opinion Quarterly*, Vol.22, No.3, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas (Autumn 1958), p. 398-399.

⁷¹ Cavit Orhan Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları*, İstanbul 1961, s. 48-49. *Ulus*, 13 Ekim 1953. Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayını, 1976, s.78.

⁷² *Türkiye’de Zirai Makinalaşma*, s.130-134.

⁷³ Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye’de Köy Sorunu*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969, s. 31-33.

olamamıştır. Zirai makineleşme alanındaki en önemli çıkış Türkiye'nin Marshall Planı içine dahil edilmesiyle başlamıştır. Zira Türkiye, Marshall yardımının önemli bir kısmını zirai alana, daha özelde ise zirai makineleşmeye ayırmıştır.

1950 yılında iktidara gelen ve her fırsatta memleket kalkınmasının köylünün kalkınmasına bağlı olduğunu dile getiren DP, ziraatın makineleştirilmesine ayrıca önem vermiştir. Bu süreçte büyük ivme kazanan makineleşme hareketi ile traktörden mibzere, biçerdöverden harman makinesine kadar pek çok zirai alet ve makine ülkeye girmiştir. Yapılan çalışmalar kısa süre içerisinde meyvesini vermiş, ekim alanlarının genişlemesinin yanı sıra topraktan alınan verimde de büyük bir artış sağlanmıştır. Tabii ki bu olumlu tablonun oluşmasında; zirai kredilerin artırılmasının, gübre kullanımının, sulama alanında kaydedilen gelişmelerin, zirai mücadele ve benzeri uygulamaların da etkisi olduğunu belirtmekte yarar vardır. Söz konusu gelişmelerin yanında ziraatın makineleşmesi için yapılan çalışmaların aksayan yönleri ya da görülen birtakım eksiklikleri de yok değildir. Bu dönemde DP'ye yöneltilen haklı eleştiriler arasında ilk sırayı ithal edilen traktör çeşitliliği ve buna bağlı olarak da çekilen yedek parça sıkıntısı almaktadır.

Zirai makineleşmenin diğer bir önemli sonucu ise köyden kente göç hareketi ile kendini göstermektedir. Makineleşmenin daha çok büyük çiftçiler lehine gelişme göstermesi tarım emekçisi ve geçimlik tarım yapan ortakçılar ve yarıcılarının işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu durumda köyden kente göç olgusunu tetikleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Köyden kente göç olgusunu tetikleyen diğer bir unsur ise ulaşım ağının genişlemesiyle birlikte köy ile şehir münasebetlerinin artmasıdır. Kapalı ekonomiden kurtulan köylü için artık dışa açılma süreci başlamıştır.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22

BCA., Dosya. E12, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9.

BCA., Dosya. E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 74.471.17.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Zabıt Ceridesi)

TBMM TD., D.9., C.6, T.1, 57. Birleşim (28.3.1951).

TBMM TD., D. 9, C.25, T.4, 4. Birleşim (13.11.1953).

TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27.2.1960).

II. Gazeteler

Demokrat Köylü, “Zirai Alet İmalatına Hızla Devam Ediliyor”, 12 Eylül 1956.

Milliyet, “Başvekil İktisadi Vaziyetimizi İzah Etti”, 20 Şubat 1953, “Zirai İstihsal Sahamız Her Yıl Daha Genişliyor”, 13 Nisan 1953, “Türkiye’de Zirai İnkişaf”, 15 Mart 1954.

Ulus, “Zirai Donatım Kurumu Çiftçilere Ziraat Alet ve Malzeme Dağıtmaya Devam Ediyor”, 8 Mayıs 1943, “Çukurova’da 1500 Traktör Çalışıyor”, 17 Nisan 1950. “Köylü, Yol, Köprü, D.D.T. İstiyor”, 14 Nisan 1952, “Traktörlerin Parça İşi Istrap Mevzuu Oldu”, 14 Eylül 1953, 13 Ekim 1953, “Traktörlerimiz İşe Yaramaz Halde”, 26 Mart 1956.

Zafer, "Çukurova'nın Ziraat Savaşı", 3 Kasım 1950, "Zirai Sahada Seferberlik", 17 Nisan 1952, "Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar", 24 Ağustos 1952, "Traktör Ziraat İşçisini Aylak Mı Bıraktı?", 3 Mayıs 1953, "Zirai Sahada Son Gelişmeler", 28 Ağustos 1953, "Türkiye'deki İktisadi Kalkınma Övülüyor", 14 Şubat 1954.

III. Kitap ve Makaleler

- 50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973.
- ABADAN, Yavuz "Köylerimizin Kalkınması", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1944.
- ACAR, Yalçın, *Tarihsel Açardan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1991.
- AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayını, 1976.
- AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- AKTAN, Reşat, "Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hadisesinin Ekonomik Analizi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, Mart 1954, s. 11-44.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam 1950-1964*, C. III, Remzi Kitabevi, 2000.
- BAYKAL, Şemsettin, "Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi", *Şehirlerarası Ticari Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, Sayı.7-8, Aralık-Ocak 1955, s.7.
- BOZKAYA, Esat, "Ziraat Aletleri ve Makineleri", *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S.18, Haziran 1944, s. 421-424.
- CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.
- CİLLOV, Haluk, "Türkiye'de Zirai Makinalaşma", *Milliyet*, 13 Nisan 1960.
- COOK, Don, "Yabancı Gözü İle Kalkınan Türkiye", *Zafer*, 31 Ağustos 1953.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, *Anılarım*, Yılmaz Yay., İstanbul 1990.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, C. II, İmge Yayınevi, Ankara 2004.
- ÇELTİKÇİ, Fikret, "Türkiye'de Traktör", *Türk Ekonomisi*, Yıl.11, S.124, Ekim 1953, s. 300-302.
- "Devlet Çiftlikleri", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.44-45, Eylül 1943, s. 5-8.
- DEMİRTAŞ, Hamit, "Zirai Kalkınmamızda ve Zirai Mahsullerimizin Artırılmasında Ziraat Makinaları ve Traktörlerin Önemi", *Çiftçi*, Yıl.3, C.3, S.33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 27-35.
- ERTEM, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Bahcesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, Haziran 2009, s.377-397.
- FLUGGE, Wilhelm von, "Orta Anadolu'da Zirai İşletme Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S.1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 122-144.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit, "Ziraatımızda Teknik İhtisas", *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 195-197.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit, "Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi", *Dönüm*, Yıl. 5, S.1, Birinci teşrin 1939, s. 5-8.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit, "Ziraatımızın Üç Meselesi", *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 327-240.

- HATİPOĞLU, Şevket Raşit, Ziraat Âleminde Vakıflar ve Düşünceler, *Dönüm* Neşriyat, Ankara 1939.
- HESKE, Franz, *Türkiye’de Orman ve Ormanlık*, (Tercüme Eden: Selahattin İnal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1952.
- İÇDUYGU, Ahmet ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylere Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları.
- İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1934.
- İstatistikî Göstergeler 1923-2002*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2003.
- Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996.
- KELEŞ, Ruşen, *100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972.
- KIRAC, Numan, “Ziraat Aletleri Taksiciliği”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 155-156.
- KIRAC, Numan, “Ziraatımızı Makineleştirmek İçin Yatırılan Para Fazla mı?”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 11, S.121, Temmuz 1953, s. 234-236.
- KIRAC, Numan, “Ziratte Makineleşmeden Öküzü Dönemeyiz”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 12, Sayı.129, Mart 1954, s. 78-79.
- KÖYMEN, Oya, “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, *75 Yılda Köylere Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 1-30.
- KUYUCAK, Hazım Atıf, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 7-10.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul 2007.
- LEVORSON, A.G., “Türkiye Ziraatının Makinalaşmasındaki Problemler”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.13, S.114, Temmuz 1953, s. 10-11.
- MAĞDEN, Ragıp Ziya, *Zirai Kombineler*, Ankara 1949.
- MERTER, Feridun, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Gelişmeler*, Ankara 1990.
- “Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.7-8, Aralık-Ocak 1955, s. 7.
- “Milli Kalkınmamızın İnkişafında Toprak Mahsulleri Ofisinin Rolü”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.2, Temmuz 1954, s. 5, 32.
- MINKARİ, Ali Esen, *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992.
- OLSEN, Habil K. H., “Hububat Müstahsili Olarak Türkiye”, (Çev. A. Fethi Açıl), *Çiftçi*, Yıl. 10, C.10, S. 116, Mayıs 1955, s. 339-343.
- ROBINSON, Richard D., “Turkey’s Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization”, *The Public Opinion Quarterly*, Vol.22, No.3, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas (Autumn 1958), pp. 397-405.
- ROBINSON, Richard D., “Türkiye’de Traktörün Köy Hayatına Tesirlerine Ait Bir Araştırma”, (Çev. Turan Güneş), *Çiftçi*, Yıl.11, C.11, S.132, s. 502-511.
- SENCER, Muzaffer, *Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yayınları, İstanbul 1971.
- SENCER, Muzaffer, *Türkiye’deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul 1971.

- SUR, Fadıl Hakkı, “Türkiye’de Makineli Ziraat Mevzuu”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 153-154.
- SUVLA, Refii Şükrü, “Türkiye ve Marshall Planı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, No. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 145-165.
- Şeyda Ziya, “Bizde Ziraat Aletleri Meselesi”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 200.
- TANYOL, Cahit, “Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü”, *Sosyoloji Dergisi*, S. 13-14, İstanbul 1959, s. 198-218.
- Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, DİE, Ankara 1965.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- TUNCER M., “Toprak ve İskân Meselelerinin Halli Yolunda”, *Yeni Asır*, 23 Aralık 1951.
- Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1973.
- Türkiye’de Zirai Makinalaşma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları*, İstanbul 1961.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Türkiye’de Köy Sorunu*, Kitap Yayınları, İstanbul 1969.
- YIRCALI, Sıtkı, “Büyük Köye Doğru”, *Yurt ve Dünya*, S.2, Şubat 1941, s. 6-15.
- “Ziraat Aletleri ve Makinaları”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 18,15 Haziran 1944, s.421-424.
- “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, S.135, 7 Ağustos 1945, s. 12-13,16.
- “Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S. 37, Şubat 1943, s. 1-6.